

Verslag Pilotproject Groene Cirkel Bijenlandschap

Periode april 2015 t/m maart 2017

Stichting land van Wijk en Wouden

Hannie Korthof, juni 2017

Projectkenmerk: PZH-2015-503991501 DOS-2014-0010496

Inhoud:

1. Inleiding

2. Doelen van de Pilot

- 2.1 Sociaal netwerk/stakeholders
- 2.2 Organisatie

3. Activiteiten

4. Resultaten

- A. Groene Cirkel Bijenlandschap
 - A1.1 Het organiseren en faciliteren van een Groene Cirkel Bijenlandschap
 - A1.2 Ondertekende visie, VCA-registratie, evaluatie netwerk en vervolg
- A.2 Kennisontwikkeling en kennisuitwisseling 'bijvriendelijk' beheren van bermen
- A.3 Monitoren van resultaten
 - A3.1 Overzicht resultaten bijenmonitoring met vrijwilligers
 - A3.2 Wetenschappelijke monitoring
- B. Integreren van het bijenlandschap in de ontwikkeling en het beheer van natuur-, recreatieterreinen, en bloemrijkbermbeheer van bedrijfsterreinen door faciliteren, verder helpen, verbinden van partijen en initiatieven.
 - B1 Realisatie ecologisch netwerk
- C. Het betrekken van burgers bij de pilot: Programma Bijen in de Buurt
 - C1 Linten
 - C2 Huisstijl
 - C3 Doelgroepen inwoners, scholen, buurtinitiatieven
 - C4 Bijenidylles
 - C5 Vervolg
- D. Procesmanagement, communicatie en verdere organisatie van de Groene Cirkel Bijenlandschap
 - D1 Jaarlijkse bijeenkomst
 - D2 Communicatie
 - D3 Netwerkontwikkeling en landelijke navolging
 - D4 Campagne Bijenlandschap 2016
 - D5 Onderdelen Campagne

5. Bijlagen

- Bijlage 1: Visie
- Bijlage 2: Doelenhiërarchie
- Bijlage 3: Netwerkvitaliteitsmeter Serious Game
- Bijlagen facturen en uren 2015, 2016 en 2017

1. Inleiding

Binnen Groene Cirkels wordt geëxperimenteerd met sociale netwerken rondom grote opgave's en thema's (met een sence of urgency) die direct of indirect aan de productieprocessen van Heineken zijn gelieerd. Er zijn cirkels voor de thema's mobiliteit, water, grondstoffen, energie en leefomgeving. Binnen dat laatste thema valt de Groene Cirkel Bijenlandschap, die in het kader van dit pilotproject in het voorjaar van 2015 is opgericht.

In een groene cirkel worden belanghebbende stakeholders gevraagd (1) op basis van gelijkwaardigheid aan te schuiven, (2) een gezamenlijke wervende visie te formuleren en (3) samen met een aanpak te starten. De verwachting (hypothese) is dat een wervende visie (met ambitie) waar stakeholders zich in herkennen, een stevig politiek draagvlak verwerft en daarmee –in de tijd- ook de instrumenten om het programma te dragen. Deze verwachting komt wat betreft de Groene Cirkel Bijenlandschap helemaal uit. Er is veel bereikt in 2015, 2016 en 2017.

Het is de bedoeling deze nieuwe manier van netwerkend werken als eerste uit te testen in de Groene Cirkel Bijenlandschap. Het pilotgebied is het land van Wijk en Wouden, gelegen tussen de steden Leiden, Zoetermeer en Alphen. Deze steden hebben aangegeven mee te willen doen binnen de pilot. De gemeenten Zoeterwoude en Leiderdorp zijn ook aangehaakt in 2015. De Provincie Zuid-Holland wil kijken of deze manier van werken vaker ingezet kan worden.

In het voortraject had al het project Bloemrijke Bermen van Stichting Land van Wijk en Wouden plaatsgevonden, waaraan acht gemeenten in de regio deelnamen, en waarin 62km bloemrijke berm werd gerealiseerd. Daarnaast was er in het voortraject door Alterra een eerste verkenning uitgevoerd. Hierin werd samen met EIS Kenniscentrum Insecten de wetenschappelijke onderbouwing voor een Bijenlandschap ontwikkeld, met een theoretisch model met “Bed&Breakfast” gebieden en een tussenliggend landschap. Dit model is nieuw in Europa. Daarnaast werd er een begin gemaakt met het sociale netwerk, stakeholders die een gezamenlijke “sence of urgency” voelen rondom bijensterfte en de noodzaak daar iets aan te doen door middel van bloemrijk landschap, dat ook nog eens aantrekkelijk is voor de stedelijke recreant. Samen is er een eerste inventarisatie gemaakt van kansen die nog niet benut zijn.

De verkenning van Alterra toonde aan dat de nieuwe werkwijze door alle stakeholders positief wordt beoordeeld en dat een vervolg potentie heeft. Voorjaar 2015 is daarom de Groene Cirkel Bijenlandschap opgericht.

2. Doelen van de Pilot

Het gaat hier om een nieuwe bottom-up aanpak. De pilot is bedoeld om ervaring op te doen met het opbouwen van het sociale netwerk en het formaliseren van een groene cirkel, het vanuit de stakeholders opbouwen van een gezamenlijke visie voor een groen netwerk en het komen tot een gezamenlijk programma. De pilot kan dan ook worden gezien als een voorbeeld voor het concretiseren van de andere groene cirkels en een zeer belangrijke stap en schakel voor bottom-up netwerkend werken.

2.1 Sociaal netwerk / stakeholders

De uitdaging binnen de pilot is gelegen in het betrekken (en verbinden) van zowel de wetenschap (Alterra, Naturalis, EIS-Kenniscentrum Insecten) als overheden (gemeenten, bermbeheerders provincie en Rijkswaterstaat met bermen, parken en recreatiegebieden) als alle stakeholders die verder kunnen bijdragen aan het bijenlandschap: burgers (tuinen) , burgerinitiatieven (wijkverenigingen, moestuinen, schoolpleinen), maatschappelijke organisaties (IVN, imkers, volkstuinten, scholen, KNNV, natuurverenigingen), terreinbeherende organisaties, boeren en bedrijven (bedrijfsterreinen, Heineken,

Archeon). Dit sociale netwerk van mensen, bedrijven en organisaties uit de regio Wijk en Wouden wordt verantwoordelijk voor het bijenlandschap.

2.2 Organisatie

De cirkel werkt als een zelfsturend netwerk. Daarin verbinden de partijen zich om als initiatiefnemer op te treden voor een project als onderdeel van het bijenlandschap. De cirkel stemt de projecten af, legt verbindingen en trekt nieuwe partners aan. De bijencirkel legt ook verbindingen met partners die mee kunnen financieren aan de uitvoering. De Stichting Land van Wijk en Wouden faciliteert de pilot Groene Cirkel Bijenlandschap en bewaakt de samenhang tussen de verschillende initiatieven, zorgt voor kennisuitwisseling, interne en externe communicatie, en ondersteunt bij het indienen van subsidieaanvragen.

De Groene Cirkel Bijenlandschap wordt ondersteund door het kernteam vanuit de partners in de Groene Cirkels. De Provincie Zuid-Holland faciliteert het bijhouden van de opbouw van het netwerk en de resultaten. Zij organiseert gedurende de looptijd van de pilot twee tijdlijn sessies om te reflecteren op het zelfsturende netwerk

3. Activiteiten

- A.**
 - 1. Het organiseren en faciliteren van een Groene Cirkel Bijenlandschap
 - Het vier keer per jaar organiseren van een “groene cirkel” (secretariaat)
 - Het faciliteren bij het opstellen van een gezamenlijke wervende visie en programma
 - 2. Kennisuitwisseling bevorderen over het ‘bijvriendelijk’ beheren van bermen door:
 - Het opzetten van een netwerk van bermbeheerders
 - Organiseren van twee bijeenkomsten per jaar
 - 3. Monitoren van resultaten
 - Organiseren en opleiden van een netwerk van professionals en vrijwilligers voor laagdrempelig systeem voor het herkennen van wilde bijen (app plus zoekkaart) dat overal in het land gebruikt kan worden
 - Uitvoeren wetenschappelijke monitoring in 2015 en 2018 op het effect van projecten
- B.** Integreren van het bijenlandschap in de ontwikkeling en het beheer van natuur-, recreatieterreinen, en bloemrijkbermbeheer van bedrijfsterreinen door faciliteren, verder helpen, verbinden van partijen en initiatieven
- C.** Het betrekken van burgers bij de pilot: opzetten en uitvoeren van een programma bijvriendelijke inrichting van tuinen, erven en terreinen voor inwoners, agrariërs, scholen, bedrijventerreinen en instellingen
- D.** Procesmanagement, communicatie en verdere organisatie van de Groene Cirkel Bijenlandschap

4. Resultaten

A1.1 Het organiseren en faciliteren van een Groene Cirkel Bijenlandschap

- *Het vier keer per jaar organiseren van een “groene cirkel” (secretariaat)*

In het vroege voorjaar van 2015 is zeventien relevante stakeholders gevraagd deel te nemen in de Groene Cirkel Bijenlandschap. Zij zijn op de startbijeenkomst van de Groene Cirkel Bijenlandschap in Naturalis op 29 april 2015 voor het eerst bij elkaar gekomen. In de loop van de tijd zijn er nog enkele partijen bij gekomen. De Groene Cirkel heeft nu 22 leden en is in de gehele projectperiode negen keer bij elkaar gekomen.

Overzicht van de leden van de Groene Cirkel Bijenlandschap:

Groene Cirkel- leden			
Laila		Driessen-Jansen (voorzitter)	Burgemeester Gemeente Leiderdorp/Voorzitter Stichting Land van Wijk en Wouden
Wout		Versluis	AKZO-Nobel
Sabine		Rooij	Alterra
Ed		Cousin	De Groene Klaver
Lennert		Langerak	Duin, Horst en Weiden
Menno		Reemer	EIS Kenniscentrum Insecten
Carien		Janssen van Raay	Fonds 1818
Kees	van	Velzen	Gemeente Alphen aan den Rijn, wethouder
		Vertegenw. door Marcel van der Veen	Gemeente Alphen aan den Rijn
Ivette	van der	Wiel	Gemeente Leiderdorp
Hendrik		Baas	Gemeente Zoetermeer
Ton	de	Gans	Gemeente Zoeterwoude
Hans		Voermans	Heineken
Fons		Dekkers	Hoogheemraadschap Rijnland
Steven		Kluft	Imkersvereniging Leiden
Sjoerd		Luiten	IVN
Inge	van	Huffelen	Leidse Ommelanden (agendalid)
Koos		Biesmeijer	Naturalis, wetenschappelijk directeur
		Of Nieke Knoben	Naturalis/Bijenradar
Menko		Wiersema	Provincie Zuid-Holland
Jan Dirk	van	Duijvenbode	Rijkswaterstaat
Peter	van der	Akker	Stichting Leidse Ommelanden
Antonie		Stip	Vlinderstichting
Arjan	van der	Heuvel	Zuid-Hollands Landschap
Hannie		Korthof	Programmamanager vanuit St. Land van Wijk en Wouden
Annette		Piepers	Bijenlandschap vanuit Provincie Zuid-Holland

In de Cirkel is eerst besproken aan welke thema's we willen werken. Daar kwamen vier thema's uit: bestuiving, bestrijdingsmiddelen, beleving/recreatie en campagne. Recreatie/beleving en campagne bleken veel gelijkgerichte ideeën te bevatten, er was sprake van sterke kruisbestuiving. De oogst van deze twee onderwerpen vormden daarom de basis en het startkapitaal voor het starten van de eerste werkgroep die is gevormd: het Campagneteam. Ton de Gans, wethouder van de gemeente Zoeterwoude, is ambassadeur van de campagne. In het campagneteam namen twee andere leden van de Groene Cirkel Bijenlandschap deel, en van een aantal andere partijen uit de cirkel hebben de communicatiemedewerkers of beleidsmedewerkers zitting in het campagneteam genomen. Het Campagneteam is in 2015, 2016 en 2017 negen keer bij elkaar gekomen.

De programmamanager (Hannie Korthof vanuit Stichting Land van Wijk en Wouden) heeft een Plan van Aanpak Campagne Bijenlandschap opgesteld, i.s.m. het campagneteam, en is op zoek gegaan naar extra financiering voor de campagne. Dat is gelukt. Er is financiering gekomen via de gemeente Leiden en het project Groene Linten over Boerenland van De Groene Klaver. De campagne heeft een zeer succesvolle opening gehad in Naturalis, op 24 maart 2016. Er waren 160 deelnemers. In 2017 heeft de Campagne een vervolg gekregen via een pilotproject gefinancierd door Provincie Zuid-Holland: campagne Groene Cirkel Bijenlandschap 2017.

A1.2 Ondertekende visie, VCA-registratie, evaluatie netwerk en vervolg

- *Het faciliteren bij het opstellen van een gezamenlijke wervende visie en programma*

In 2015 is samen met de Groene Cirkel een visie Bijenlandschap opgesteld (zie bijlage 1). U kunt hier de [publieksversie](#) zien. De visie is in het voorjaar 2016 door alle lijnorganisaties die deelnemen in de Cirkel, tijdens de tweede grote bijeenkomst in Naturalis, ondertekend.

Registratie Bijenlandschap als Verified Conservation Area

Een Verified Conservation Area (VCA) is een gebied waarin gestreefd wordt naar verbetering van de ecologische kwaliteit en de biodiversiteit. Dit kan elk soort gebied zijn: een privéterrein, bedrijfsterrein, landbouwareaal of nationaal park. Deze gebieden worden opgenomen in het wereldwijd erkende VCA-register. Het VCA-keurmerk is een waardering voor de inspanningen die worden geleverd om te komen tot ecologisch herstel. Het biedt transparantie en afrekenbaarheid van het beheer en vergroot de aantrekkelijkheid voor partijen om een bijdrage te leveren. De Groene Cirkel Bijenlandschap is op 7 april 2016 als één van de eerste drie Nederlandse gebieden in het VCA-register opgenomen. Binnen twee jaar vanaf die datum moet het Bijenlandschap aan de eisen van het keurmerk gaan voldoen. In 2017 wordt gewerkt aan een plan van aanpak om dit doel te bereiken.

Netwerkvitaliteitsmeting

De Provincie Zuid-Holland, Eenheid Audit en Advies, heeft tools ontwikkeld om netwerkvitaliteit te meten. Een van de tools is de Serious Game, De Serious Game is een evaluatietool van de Provincie Zuid-Holland om de resultaten en de vitaliteit van een netwerk te meten. Het brengt op een leuke, dynamische manier de netwerksamenwerking en de netwerkopbrengsten in beeld. Ter voorbereiding van de Serious Game hebben 17 van de 20 Groene Cirkel Bijenlandschapleden een enquête ingevuld. Op 11 oktober 2016 vond de Serious Game plaats, met 13 van de 20 netwerkpartners.

De uitkomst (zie bijlage 3) was dat het netwerk zeer hoog gewaardeerd wordt, goed functioneert, dat iedereen zich betrokken voelt en de ambitie deelt. Men vindt het inspirerend om in deze unieke samenstelling van partners aan tafel te zitten, en belangrijk om het netwerk in stand te houden. Wel vinden de leden van het netwerk dat er meer gewerkt moet worden aan de vertaling van de ambitie in concrete, haalbare doelen. Dit sluit helemaal aan bij de vervolgstappen die nodig zijn voor de VCA-registratie. Ook vinden zij het belangrijk om elkaars belangen te (h)erkennen, en dus de belangen van de individuele deelnemende organisaties in beeld te brengen. De eerste aanzet hiertoe is gemaakt met een doelenhiërarchie, zie bijlage 2. Zo'n doelenhiërarchie kan goed helpen bij het vormen van coalities voor nieuwe projecten om de doelstellingen te bereiken.

Opstellen projectplan voor vervolg Groene Cirkel Bijenlandschap

Najaar 2016 is mede naar aanleiding van de netwerkkwaliteitsmeting een vervolgprogramma voor de Groene Cirkel Bijenlandschap opgesteld: Campagne Groene Cirkel Bijenlandschap 2017-2018. Voor de eerste fase in 2017 is opnieuw financiering gevonden bij de Provincie Zuid-Holland. Voor 2018 moet opnieuw subsidie aangevraagd worden.

Met deze subsidie worden ondersteund de praktische organisatie, het sociale netwerk, loketfunctie voor de helpdesk Bijenlandschap, organisatie van bijeenkomsten voor beheerders, een kaart van het Bijenlandschap met een analyse van de te nemen vervolgstappen, een tool die kosten van diverse soorten beheer inzichtelijk maakt, en communicatie- en campagneactiviteiten voor diverse doelgroepen.

Kennisontwikkeling en kennisuitwisseling over het 'bijvriendelijk' beheren van bermen

- *Het opzetten van een netwerk van bermbeheerders*
- *Organiseren van twee bijeenkomsten per jaar*

Na de opening van de Groene Cirkel is een start gemaakt met het opzetten van het netwerk bermbeheerders. Het netwerk heeft zich uitgebreid van ca. 30 in het voorjaar 2015 naar ca. 85 aan het einde van de projectperiode.

Voor groenbeheerders van gemeenten, provincie, Rijkswaterstaat, Dunea, Archeon zijn vier goedbezochte bijeenkomsten georganiseerd. Deze bijeenkomsten voorzien in een duidelijke behoefte. Er is kennis en ervaring uitgewisseld op het gebied van bijenvriendelijk beheer, kosten, aannemerij en monitoring. ProRail is licht aangehaakt, en er zijn contacten gelegd met Tennet en GasUnie. Het netwerk is uitgebreid van beleidsmedewerkers en groenbeheerders naar hun aannemers en uitvoerders. Ook is er een uitbreiding van de kerngemeenten (Leiden, Leiderdorp, Zoeterwoude, Alphen, Zoetermeer) naar andere gemeenten in de regio.

Eco-profielen, initiatievenkaart en trainingsmateriaal

Als onderbouwing en hulpmiddel voor de realisatie van het ecologische netwerk is door Alterra een model ontwikkeld dat bestaat uit Bed&Breakfast gebieden (nestelplekken met voldoende voedselplekken in de omgeving), verbindend landschap (bloemrijke verbinding tussen B&B gebieden) en bij-tankstations (kleine bloemrijke plekken). Dit is verder uitgewerkt in zogeheten eco-profielen voor resp. bijensoorten die afhankelijk zijn van bomen of struiken en bloemrijk grasland met open plekken, soorten die afhankelijk zijn van zowel droog grasland als nat grasland, soorten die afhankelijk zijn van droog grasland en soorten die niet kieskeurig zijn en gebruik maken van de bij-tankstations. Op kaart is aangegeven waar de mogelijkheden liggen binnen het Land van Wijk en Wouden voor het realiseren van de eco-profielen en welke hiervan al zijn gerealiseerd (initiatievenkaart).

Vervolgens heeft Alterra in samenwerking met een aantal deelnemers, de Vlinderstichting en EIS Kenniscentrum Insecten een cursus en een set infobladen opgesteld voor bijvriendelijke inrichting en beheer. Te gebruiken door groenbeheerders, beleidsmedewerkers, maar ook voor en door bestuurders. U vindt [hier](#) meer informatie.

Er zijn in het totaal 4 netwerkbijeenkomsten georganiseerd, door de programmamanager Bijenlandschap in samenwerking met Alterra van de Wageningen Universiteit. Er waren gemiddeld rond de dertig deelnemers.

De thema's van de vier bijeenkomsten waren:

- 24-9-2015: Bijvriendelijke inrichting en beheer: van wens naar praktijk. Inventarisatie van knelpunten en van behoefte aan tools en kennis
- 25-4-2016: Bijvriendelijke inrichting en beheer: training voor en door actoren; kostenaspecten beheer
- 5-7-2016: Bijvriendelijke inrichting en beheer: - Resultaten en aanbevelingen monitoring 2015; Hoe gaat het beheer dit jaar?
- 24-9-2016: Bijvriendelijke inrichting en beheer: Sinusbeheer langs de N11

A3

Monitoren van resultaten

- *Organiseren en opleiden van een netwerk van professionals en vrijwilligers voor laagdrempelig systeem voor het herkennen van wilde bijen (app plus zoekkaart) dat overal in het land gebruikt kan worden*
- *Uitvoeren wetenschappelijke monitoring in 2015 en 2018 op het effect van projecten*

A3.1

Overzicht resultaten bijenmonitoring met vrijwilligers

Dit deelproject werd uitgevoerd door EIS-Kenniscentrum Insecten en De Groene Motor

Zoekkaart, handleiding en website

Er is een bijenzoekkaart opgesteld met 38 veel in tuinen voorkomende bijensoorten. Deze zoekkaart is in een oplage van 5.000 gedrukt op watervast, scheurvrij materiaal en verspreid onder (potentiële) bijentellers, en in 2016 in een verbeterde versie in een oplage van 5.000 herdrukt.

Op www.bestuivers.nl heeft Menno Reemer een pagina ingericht voor de bijentelling onder het menu Wijk en Wouden. Hierop kon men zich aanmelden als deelnemer, was de handleiding te vinden en konden telresultaten worden doorgegeven.

Bijeenkomsten en promotie

Oefenen aan de hand van een PowerPoint presentatie, bijeenkomst in Archeon

Promotie 2015

Alphen

- Op 12 april 2015 vond de aftrap van het project vrijwillige monitoring in Alphen aan den Rijn plaats met een instructiebijeenkomst in het Archeon, met contacten van De Groene Motor, vrijwilligers van het project Bloemrijke Bermen (een project van Stichting Land van Wijk en Wouden dat voorafging aan de oprichting van de Groene Cirkel Bijenlandschap), en mensen die over de bijeenkomst hadden gelezen in de regionale kranten. Er waren 35 belangstellenden aanwezig. Op de bijeenkomst meldden zich vijf buurtinitiatieven, die alle een kilo bijenzaad ontvingen om in te zaaien.

Leiden

- Presentatiedoor Groene Motor bij de volkstuinvereniging Cronesteyn (15 aanwezigen) en volkstuinvereniging Zonneveld (8 aanwezigen). De deelnemers van deze bijeenkomsten kregen de zoekkaart uitgedeeld, een zakje zaad (bijenmengsel) en het overzicht met voedselplanten voor bijen.

Ook werden de deelnemers uitgenodigd voor de workshops bijen herkennen die tijdens de Hooidagen in Leiden zouden worden gegeven door Menno Reemer.

- Bezoek bij volkstuinvereniging Ons Buiten en aankondiging in hun Nieuwsbrief, ook over de workshops tijdens de Leidse Hooidagen.
- Presentatie door de programmamanager Groene Cirkel Bijelandschap op de jaarvergadering van de Imkervereniging Leiden en omstreken.
- Kraam op Leidse Bijenmarkt en Leidse Hooidagen

Algemeen

- Oproepen via nieuwsbrieven en websites (o.a. de zomernieuwsbrief van de Stichting Land van Wijk en Wouden (juli) en de nieuwsbrief van de Groene Cirkel Bijenlandschap (augustus), de websites Bijen in de Buurt, bestuivers.nl en Groene Cirkels
- Drie Workshops Bijen Herkennen in de regio door EIS Kenniscentrum Insecten (ruim. 30 deelnemers)

De stand tijdens de Leidse Hooidagen

Buiten oefenen tijdens de Leidse Hooidagen

Resultaten 2015

Ondanks alle promotie hebben zich uiteindelijk maar twintig tellers aangemeld, waarvan er elf daadwerkelijk zijn gaan tellen. Deze mensen hebben in het totaal negentien keer een telling ingevoerd. Eén persoon heeft zich met drie tellingen in het jaar aan de oorspronkelijke opzet van de monitoring gehouden. Het beoogde aantal deelnemers is niet gehaald. De doelstelling was:

- 50 vrijwilligers die bloemrijke bermen of andere locaties in het buitengebied gaan monitoren
- 5 buurtlocaties (een buurttuin, of volkstuin, ongeveer 10 deelnemers per locatie)
- 5 schoolklassen (25 deelnemers per klas)
- Totaal: 250 deelnemers

Mensen blijken wel geïnteresseerd te zijn in wilde bijen, maar de slag naar het registreren op de website en het doorgeven van telgegevens wordt niet gemaakt. Daarnaast werd op de bijeenkomsten duidelijk dat mensen het erg moeilijk vinden om bijen te herkennen. Voor een niet-professional is het

domweg te moeilijk. Conclusie: er is meer begeleiding nodig, of er moet een andere methodiek komen.

Resultaten 2016

Project Bijenradar van Naturalis

In 2016 is aansluiting gezocht bij het project Bijenradar van Naturalis, een Citizen Science onderzoek naar de kracht van de bestuiving in de regio. Inwoners wordt gevraagd te kijken welke bestuivers er op aardbeienbloemen afkomen en om het resultaat van de bestuiving door te geven: de aardbei zelf. Mooie, ronde aardbeien geven aan dat er voldoende bestuivers in de buurt zitten.

Binnen het deelproject vrijwilligersmonitoring is op een groot aantal manieren en momenten promotie gemaakt voor Bijenradar:

- Op evenementen als de Leidse Bijenmarkt, evenementen in het Archeon, diverse duurzaamheidsmarkten, in Naturalis en op diverse buurtinitiatieven werden aardbeienplanten uitgedeeld, met informatie over de Bijenradar.
- Via het project Bijen in de Buurt werden plantenpakketten aangeboden aan inwoners in Leiden, Alphen en Zoetermeer, en aan scholen in de hele regio Holland Rijnland. In alle pakketten zaten aardbeienplanten en informatie over de Bijenradar.
- Er zijn weer drie Workshops Bijen herkennen georganiseerd in de regio, met aandacht voor de Bijenradar.
- Artikelen in de lokale kranten, in nieuwsbrieven en op websites

Ook de resultaten van de Bijenradar vielen echter tegen. Het maken van foto's van de bestuivers die de aardbeibloem bezoeken bleek te moeilijk en te tijdrovend. Naturalis en Groene Motor zijn nu aan het nadenken over een vervolg.

Kinder-bijenzoekkaart en activiteitenbladen

Samen met Naturalis en IVN zijn een kinder-bijenzoekkaart en activiteitenbladen ontwikkeld, in de serie Scharrelkids. Doordat er in 2015 budget uit dit deelproject niet besteed was, konden vanuit Groene Cirkels Bijenlandschap de vormgevings- en drukkosten betaald worden.

A3.2 Wetenschappelijke monitoring

Om te onderzoeken of de maatregelen die genomen worden om het Bijenlandschap te realiseren het gewenste effect hebben op de wilde bijenfauna, heeft EIS-Kenniscentrum Insecten (Menno Reemer) een monitoring uitgevoerd. In 2015 is de eerste inventarisatie (nulmeting) uitgevoerd. In 2018 vindt met budget uit dit project de resultaatmeting plaats.

In 2015 zijn 12 gebieden onderzocht, waarvan sommige zijn opgedeeld in deelgebieden. Alle gebieden zijn drie maal bezocht, in vroeg voorjaar, laat voorjaar en zomer. Ook zweefvliegen, net als bijen belangrijke bestuivers, zijn in de monitoring meegenomen.

In totaal zijn in 2015 in het Land van Wijk en Wouden 71 soorten bijen en 83 soorten zweefvliegen gevonden. Onverwacht hoge aantallen. Sommige soorten zijn zeldzaam in Zuid-Holland of zelfs in Nederland, zoals de weidebij, de distelbehangersbij en de kleine tuinmaskerbij. Een goed begin, maar op veel plekken in de regio laat het aantal soorten te wensen over. In 2018 volgt de tweede monitoring van het bijenlandschap.

EIS Kenniscentrum Insecten heeft een uitgebreid monitoringsverslag opgesteld, met aanbevelingen voor verbeteringen in beheer. Dit verslag kunt u vinden op http://www.bestuivers.nl/Portals/5/Publicaties/Artikelen/Bijenmonitoring_Wijk_en_Wouden_2015.pdf?ver=2015-10-20-131856-340.

Zoals ook onder de vrijwilligersmonitoring al beschreven, is Naturalis in 2016 gestart met een Citizen Science Onderzoek naar de kracht van de bestuiving in de regio, met behulp van aardbeienplantjes. Inwoners werd gevraagd de bestuivers in de gaten te houden en resultaten van bestuivers op hun aardbeienbloemen en de vorm van de uiteindelijke aardbei – een goed bestoven aardbei is mooi symmetrisch van vorm – door te geven. Naturalis werkt nu aan een verbeterde versie, die eenvoudiger is uit te voeren door niet-professionals.

Vosje, foto: Menno Reemer

B Integreren van het bijenlandschap in de ontwikkeling en het beheer van natuur-, recreatieterreinen, en bloemrijkbermbeheer van bedrijfsterreinen door faciliteren, verder helpen, verbinden van partijen en initiatieven.

Er is op allerlei manieren geprobeerd om het Bijenlandschap te integreren in het beheer van natuur- en recreatieterreinen, bedrijventerreinen, etc., en om partijen en initiatieven verder te helpen. Zo is de programmamanager actief betrokken geweest bij het ontwikkelen van het project Groene Linten van de Groene Klaver - dat financiering heeft gevonden via de Leidse Ommelanden en waar op dit moment vijftig boeren aan deelnemen en nog loopt - en heeft de programmamanager meegedacht aan en deelgenomen in de projectgroep van het Boeiend Bloeiend Bedrijventerrein van de BIZ Grote Polder en de gemeente Zoeterwoude. Het Bloeiende bedrijventerrein is voorjaar 2017 geopend, en vormt weer een schakel in het Bijenlandschap.

Heel regelmatig zijn partijen met elkaar verbonden, en zijn adviezen gegeven om projectideeën verder te helpen. Er hebben gesprekken plaatsgevonden met groenbeheerders van gemeenten en van bedrijventerreinen, en met allerlei wijktuinen en buurtinitiatieven. Ook zijn kanalen gezocht en gebruikt om deze buurtinitiatieven en groene initiatieven te bereiken, bijvoorbeeld het programma Groen Doet Goed van het IVN, het groenplatform in Zoetermeer, en via NME-organisaties. Vaak heeft via ondersteuning in planten, bollen of zaad van Bijen in de Buurt ook daadwerkelijk iets kunnen gebeuren om weer een schakel aan het Bijenlandschap toe te voegen.

B.1 Realisatie ecologisch netwerk

Een aantal grotere terreinen is ingericht als bijenhabitat (Bed&Breakfast gebieden): het bedrijventerrein van Heineken, Bentwoud, 't Bijenhof en 't Vogelhoff Oostvlietpolder, Munniken Polder Leiderdorp, Bedrijventerrein Grote Polder. De vijf kerngemeenten en de andere partners van het Bijenlandschap zijn zelf heel actief aan het werk met bijvriendelijke beplanting, de aanleg van bijenidylles, vaak met participatie van inwoners.

- In Zoeterwoude is een bijen- en vlinderidylle aangelegd (bijenhotel en bloemrijke planten), andere gemeenten en partners van het Bijenlandschap zijn eind 2016 ook mee aan de slag gegaan.
- De gemeente Alphen werkt samen met het Archeon aan Bijenlandschap, organiseert bijenmarkten, en neemt deel in een BeeDeal
- Zoetermeer heeft een bijenjaar en legde een Bijenrotonde aan,
- Zoeterwoude organiseerde bijenlezingen
- In Zoeterwoude is Bloeiend Boeiend Bedrijventerrein Grote Polder geopend, en wordt gewerkt aan een bijvriendelijke Rijnkeboulevard
- De groenbeheerder van Leiden legt overal bijenlandschap aan, gebruikt regionaal hout voor bijenhôtels en verkondigt de boodschap aan zijn collega's in de regio. Leiden heeft in 2017 een biodiversiteitsjaar en combineert alle groenactiviteiten met bijvriendelijke planten/inrichting/communicatie over bijen.
- Provincie Zuid-Holland heeft de intentie de eigen bermen bijvriendelijk te beheren
- Agrariërs doen mee aan het realiseren van groene linten.
- RWS beheert de N11 met sinusbeheer, maakt bijenidylles op rustplaatsen en zoekt mogelijkheden voor een honeyhighway langs de A4.
- Het Hoogheemraadschap van Rijnland doet mee door te kijken of bijvriendelijkheid als criterium opgenomen kan worden in de subsidie voor natuurlijke oevers, en doet mee aan een Beedeal
- AKZONobel beheert het eigen terrein bijvriendelijk en organiseerde een personeels-bijendag,
- Zuid-Hollands Landschap is bezig met een bijvriendelijk totaalplan voor inrichting en beheer van de Elfenbaan
- Naturalis heeft een grote rol in de landelijke projecten van de PostcodeLoterij

- Alterra en EIS Kenniscentrum Insecten VOEREN DE Helpdesk uit.
- De Groene Klaver is bezig met het succesvolle project Groene Linten over Boerenland, waar nu zo'n 50 boeren aan meedoen.
- De Vlinderstichting promoot overal in Nederland en bij het netwerk groenbeheerders het concept sinusbeheer, en voert voor PZH en Fonds 1818 het project Bijenidylles in Zuid-Holland uit (20 in de grote regio van het Bijenlandschap (Bollenstreek, Duin Horst Weide en Land van Wijk en Wouden, en 10 in de rest van Zuid-Holland).
- Maar ook wijder haken gemeenten en andere partijen aan. De regio's Duin Horst Weide, Leidse Ommelanden en de Bollenstreek zijn actief aan het worden met Bijenlandschap.

Boeiend Bloeiend Bedrijventerrein Zoeterwoude

C. Het betrekken van burgers bij de pilot: Programma Bijen in de Buurt

Het project Bijen in de Buurt is een programma van Fonds 1818, met ondersteuning van Provincie Zuid-Holland, om de wilde bijen te beschermen. Zij stellen planten, bollen, zaden en kennis beschikbaar om het netwerk van een bijenlandschap te ontwikkelen. Stichting Land van Wijk en Wouden voert het programma uit. De bijvriendelijke planten en bollen krijgen een plek in (voor)tuinen, geveltuintjes, balkons, buurttuinen, terreinen, etc. langs de groen-recreatieve routes vanuit Alphen, Leiden en Zoetermeer naar het Land van Wijk en Wouden. Bijen in de Buurt is er ook voor scholen, in heel Holland Rijnland.

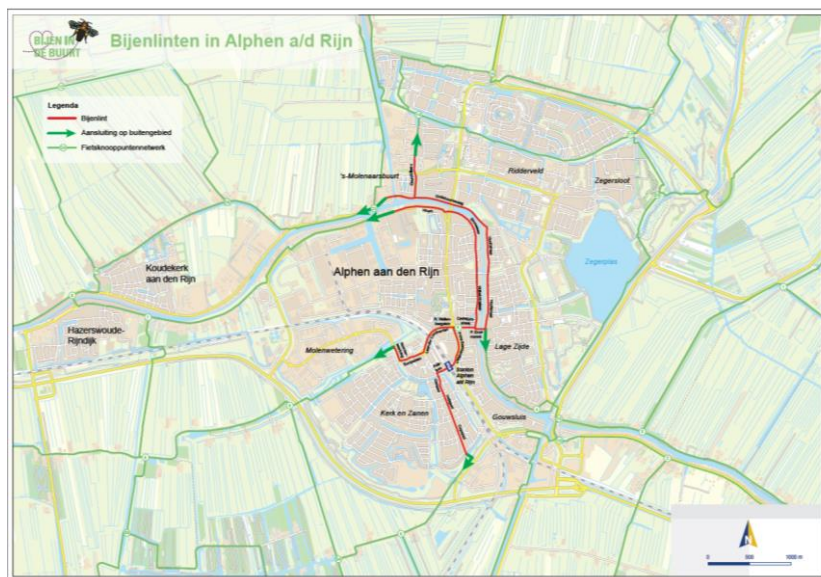
C1 Bijenlinten

Wanneer hele straten meedoen met Bijen in de Buurt, vormen zich groene bijenlinten naar de randen van de steden. Daar sluiten ze aan, of gaan ze aansluiten op linten in het Land van Wijk en Wouden. Op deze manier ontstaat een bijenlandschap met voldoende voedsel (bloemen) en nestgelegenheid voor bestuivende insecten.

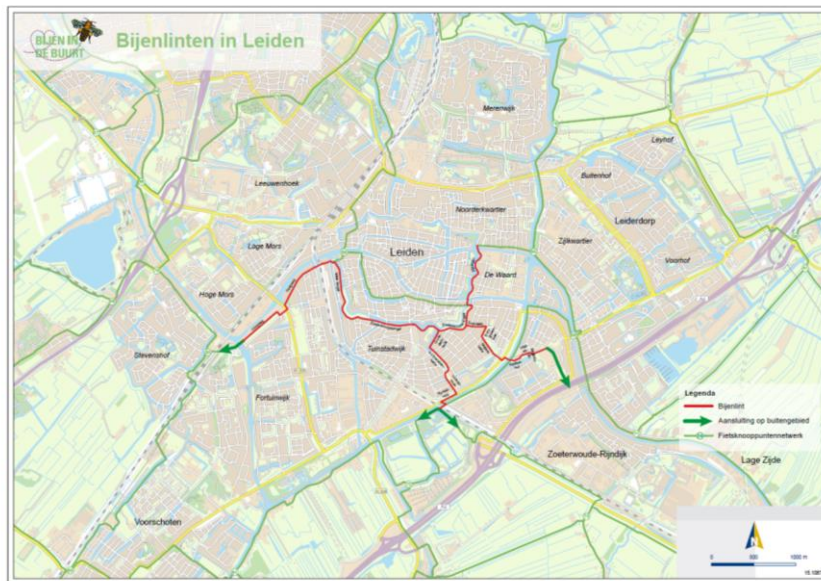
In het voorjaar van 2015 is de website ontwikkeld (www.bijenindebuurt.nl), evenals een digitale nieuwsbrief. De routes zijn samen met de gemeenten bepaald en de bijbehorende adressen geïnventariseerd. Er is ook een Facebookpagina gerealiseerd. De nieuwsbrief en de Facebook pagina zijn in 2016 breder getrokken naar het hele Bijenlandschap:

- Nieuwsbrieven: <http://us13.campaign-archive2.com/home/?u=4b95d78447e24a4953ce9549c&id=4f754ecc59>
- Facebook: <https://www.facebook.com/bijenlandschap>

Linten Alphen:

Linten Leiden:

Linten Zoetermeer:

C2 Huisstijl

Er is een huisstijl voor drukwerk ontwikkeld en een aantal producten is gerealiseerd:

- Een logo
- Een flyer
- Een voucher
- Een enveloppe
- Een poster
- Een bordje voor bij de planten of bollen

Checklist voor bije bijen

- > Plant bollen voor voedsel in het vroege voorjaar
- > Bijen zijn dol op lavendel, korenbloem, herfstster of keukenskruiden
- > Hang bijenhotels op zonnige plekken
- > Plant klimplanten
- > Gebruik geen chemische bestrijdingsmiddelen

Meer tips voor B&B voor bijen?
www.bijenindebuurt.nl

Bijen in de Buurt voor bedrijven, instellingen en scholen

Ook bedrijven en instellingen langs de linten kunnen een voucher aanvragen. Basisscholen uit heel Holland-Rijnland kunnen meedoen aan Bijen in de Buurt. Voor meer informatie over de mogelijkheden kunt u contact opnemen via de website.

Help mee met gratis planten of bollen

Bestel ze via uw voucher ter waarde van € 32,-

BIJEN IN DE BUURT

Uw straat een bijenlint!

Fonds 1818

Waarom bloemenlinten voor bijen?

Bestuiving en oogst • Honing • Biodiversiteit • Kleurrijk en mooi

Bijen in de Buurt is een programma van Fonds 1818, gestuurd door de provincie Zuid-Holland. Zij stellen planten, bollen, zaden en kennis beschikbaar om het netwerk van bijenlandschap te ontwikkelen. Stichting Land van Wijk en Wouden voert het programma uit. Bijen in de Buurt loopt in 2015 en 2016. Bijen in de Buurt is onderdeel van de Groene Cirkel Bijenlandschap, waarin een groot aantal partijen samenwerken aan het inrichten van een bijenlandschap in het Land van Wijk en Wouden en de regio rond Leiden. Aan de beheer van het groen en een bijvriendelijke inrichting moeten zorgen voor een netwerk van verbindingen met voldoende voedsel en nestgelegenheid voor bestuivende insecten. Tekst: Stichting Land van Wijk en Wouden | Fotografie: J. Bouwmeester, M. Langewald, M. Reemer | Ontwerp: www.dialogo.info

Fonds 1818

Flyer

Voucher

Alstublieft, uw voucher van € 32 voor bijvriendelijke planten of bollen

BIJEN IN DE BUURT

Uw straat een bijenlint!

Fonds 1818

Wat krijgt u voor uw voucher? 10-12 vaste planten of 8 zakjes bollen. Ga op www.bijenindebuurt.nl naar 'meedoen' en vraag uw bollen of planten via het bestelformulier aan!

Beveilig deze voucher, u hebt hem nodig om in te wisselen voor uw planten of bollen.

BIJEN IN DE BUURT

Postbus 159, 2300 AD Leiden

Alstublieft: een voucher van €32 voor gratis planten of bollen!

Voucher en enveloppe

Poster

Bordje

C3 Doelgroepen

Bijen in de Buurt is er voor inwoners, scholen, buurtinitiatieven, instellingen en bedrijven.

Inwoners

In 2015 en 2016 is er een mailing naar de inwoners langs de linten gestuurd. Zij konden 12 bijvriendelijke planten of 132 bollen bestellen. De pakketten hadden een waarde van € 32,-. De planten werden afgenomen bij de Intratuinen in Voorschoten, Zoetermeer en Zevenhuizen resp. Ter Aar, en daar ook door de deelnemers opgehaald. Het waren neonicotinoïdevrije planten, een assortiment dat zij in samenwerking met de Nederlandse Bijenhoudersvereniging en de Vlinderstichting hebben samengesteld. De botanische bollen waren biologische bollen, besteld via Chrystall. De deelnemers konden de pakketten ophalen bij de kinderboerderij in hun gemeente. In 2015 hebben in het totaal hebben 318 inwoners langs de linten meegedaan: 177 met bollen en 141 met planten. Van deze 318 inwoners kwamen er 105 uit Leiden, 55 uit Alphen en 122 uit Zoetermeer. In 2016 hebben 357 inwoners meegedaan, waar van 70 met bollen en 287 met planten. Van deze 357 mensen kwamen er 98 uit Alphen, 121 uit Leiden en 116 uit Zoetermeer.

Basisscholen: lespakketten, educatieve bijenhôtels, bollen en planten

In het kader van Bijen in de Buurt is door Samen Holland Rijnland, de regionale samenwerking van gemeenten op het gebied van NME, het [lespakket Bijen in de Buurt](#) ontwikkeld.

In mei 2015 hebben alle 240 scholen in Holland Rijnland het lespakket ontvangen. Het staat ook op de website en kan gratis online gedownload worden. De scholen hebben daarover in 2015 en 2016 regelmatig berichten ontvangen via de digitale nieuwsbrieven Samen Duurzaam Holland Rijnland en via mailingen over andere onderdelen van Bijen in de Buurt. In juni 2015 konden de scholen een educatief bijenhôtel bestellen, dat op de sociale werkplaats De Boei in Vlaardingen is gemaakt. Zij konden dit ophalen bij NME-Leiden en bij De

Groene Bol in Lisse. Avifauna heeft het rondgebracht naar de scholen in de regio Alphen.

In september 2015 hebben 58 scholen een bollenpakket voor op het schoolplein besteld. In oktober hebben de gedeputeerde Han Weber, de directeur van Fonds 1818 de heer Boudewijn de Blij en de burgemeester van Leiderdorp en tevens voorzitter van De Groene Cirkel Bijenlandschap, Laila Driessen, het bollenpakket uitgereikt op de Willem de Zwijgerschool in Leiderdorp. In Zoetermeer reikte de wethouder in de Wijk tuin Broekweg de pakketten aan de scholen uit.

In 2015 hebben in het totaal 117 scholen, dus ongeveer 50% van alle scholen in de regio, met een hotel en/of bollen meegedaan aan Bijen in de Buurt.

In 2016 konden scholen meedoen met planten voor het schoolplein. Ruim de helft van de scholen in de regio Holland Rijnland (125) heeft meegedaan aan deze actie.

Hieronder vindt u de resultaten voor de inwoners langs de bijenlinten en voor de scholen in Holland Rijnland in 2015 en 2016. **In het totaal werden in 2015 en 2016 ruim 67.000 bollen en 9600 planten voor schoolpleinen en bijenlinten geplant.**

Resultaten inwoners langs linten en scholen HR				
Bijen in de Buurt 2015 en 2016		Aantal deelnemers	bollen	planten
2016	inwoners	357	9240	3444
	scholen	125		4500
2015	inwoners	318	33000	1700
	scholen	58	25000	
Totaal 2015			58000	1700
Totaal 2016			9240	7944
Totaal aantal bollen/planten 2015 en 2016			67240	9644

Buurttuinen en andere initiatieven

Een aantal initiatieven heeft in 2015, 2016 en 2017 planten, bollen en/of zaad gekregen van Bijen in de Buurt:

Regio Alphen:

- Kinderboerderij Zegersloot, met planten en bollen
- Het Archeon : Romeinse Bijenstal en bollen en zaad
- Bewoners van het Rietveldspad, met bollen
- Bewoners van het Copepad: bollen
- Voedselpark Gnephhoek: bollen

Regio Leiden:

Leiden:

- Wijk tuin 't Zoete Land, met bollen en planten
- Buurttuin Matilo, met planten
- Oude Katholieke Kerk, met bollen
- Kinderopvang 't Kasteel, met planten
- Singelpark: grote bollenactie
- Huigpark: bollen
- Tuin van de Smid, Cronesteijn: planten
- Kinderboerderij Merenwijk: bollen en planten
- Wijk tuin Maredijk: planten
- Buurtvereniging Leiden Zuid-West: planten voor 36 tuinen
- Centrum voor Milieuwetenschappen: zaad voor Levend Lab, onderzoek naar hommels en wilde bijen

Leiderdorp:

- bollen voor het Heelblaadjespad

Regio Zoetermeer

- Wijk tuin Broekweg, met bollen
- Adoptie tuin Broekwegzijde, met bollen
- Stadsboerderij \buitenbeest: bollen
- Bewoners Preludeweg: bollen
- Tuinvereniging Segwaert: planten en een groot bijenhotel
- Buurtvereniging Buytenppark: planten
- Bewoners Du Meelaan: bollen

C4 *Bijenidylles partners Groene Cirkels Bijenlandschap*

De laatste periode van het project Bijen in de Buurt heeft zich gericht op Bijenidylles voor en met partners van Groene Cirkels Bijenlandschap.

Wat is een bijenidylle?

Een Idylle is een duurzame bloemrijke plek van minimaal 1000 m2, met meerjarige, inheemse planten die voedsel en voortplantingsmogelijkheden bieden voor bijen en vlinders. Er staat een bijenhotel in, en omdat veel solitaire bijen in de grond nestelen, wordt er ook gezorgd voor geschikte nestelplekken in de grond. Er is bloei gedurende een groot deel van het jaar, zodat er altijd stuifmeel en nectar te halen is. Doordat inheemse en streekeigen bloemen worden gebruikt passen ze in de omgeving en zijn ze aangepast aan de soorten bijen en vlinders die in de buurt aanwezig zijn. Het eindbeeld is een ingetogen-bloemrijk grasland, minder uitbundig kleurig dan eenjarige of eenjarige zgn. 'carnavalsmengsel', maar waardevoller voor flora en fauna en, bij het juiste maaibeheer, jarenlang aanwezig. Bij de ontwikkeling van de idylle wordt er een (maai)beheeradvies bij gegeven.

Idylles zijn er niet alleen voor bijen en vlinders, maar blijken ook succesvol om mensen te betrekken bij een mooie leefomgeving. Mensen moeten van een Idylle kunnen genieten en er gebruik van kunnen maken. Je kunt er ook een bankje in plaatsen. Een Idylle is daarom een belangrijke inspiratiebron voor de natuurbeleving.

Resultaten

Er zijn in samenwerking met de Vlinderstichting en VivaraPro negen bijenidylles aangelegd/in ontwikkeling:

- Zoeterwoude 1x: Molenpad. Daarnaast is er een heel groot bijenhotel geplaatst bij de ingang van de wijk Verde Vista. De gemeente zorgt zelf voor een bloemrijke omgeving bij dit hotel.
- Leiden 2x: bij Matilo en aan de Zoeterwoudse Singel (Trigonparkje)
- Zoetermeer 2x: Hof van Segwaert. Daarnaast is bij de Natuurtuin een heel groot bijenhotel geplaatst. Hier was de bloemrijke omgeving al in orde en zo is nu een tweede bijenidylle ontwikkeld.
- Alphen 2x: Max Euwensingel en Zwartepad Boskoop
- Rijkswaterstaat 1x: verzorgingsplaats Bospoort langs de A4 (t.h.v. afrit 6)
- Zuid-Hollands Landschap 1x: Elfenbaan

Bord bij de ingang van de idylle:

welkom in deze **IDYLLE**

Bloemen voor vlinders, bijen en mensen

Als de bloemen bloeien en de zon schijnt, kun je veel vlinders zien.

atalanta, klein geaderd witje, dagpauwoog, citroenvlinder, klein koolwitje, kleine vos, boomblauwtje, gehakelde aurelia

Vlinder gezien? Geef het door op www.vlinderstichting.nl/idylle.

Voor meer informatie zie www.vlinderstichting.nl/idylle of scan de QR-code

De Vlinderstichting, Vivara pro, Groene Chirak, Gemeente Zoeterwoude

C5 Vervolg 2017 en 2018

In 2017 en 2018 is er een vervolg op dit project. Het wordt uitgevoerd door de Vlinderstichting, met financiering van Fonds 1818 en de Provincie Zuid-Holland (participatie). Er is ruimte voor twintig idylles in de regio Bijenland/Fonds 1818 (globaal: Land van Wijk en Wouden, Duin Horst Weide, Den Haag, Leidse Ommelanden en Bollenstreek), en tien daarbuiten in Zuid-Holland. Voorwaarde is participatie van de buurt.

Gemeente
Zoeterwoude

BIJEN- EN INSECTENHOTEL

Dit bijen- en insectenhôtel draagt bij aan het bijenlandschap in de regio: een netwerk van bloemrijke tuinen, erven, parken, bermen, bedrijventerreinen, recreatie- en natuurgebieden met voldoende bloemen en nestgelegenheden voor bestuivende insecten.

Het hotel is opgebouwd uit bamboe, berk, baksteen en kalkzandsteen. Deze materialen met gaatjes van wisselende diameter bieden nestgelegenheden aan solitaire bijen en andere insecten, zoals lieveheersbeestjes en gaasvliegen. Extra nestgelegenheden zijn nodig omdat het slecht gaat met deze nuttige insecten.

Solitaire bijen zijn net als honingbijen erg belangrijk voor de bestuiving van bloemen en zorgen ervoor dat er vruchten en zaden ontstaan aan bomen, voedselgewassen en wilde planten. Lieveheersbeestjes leven van bladluizen en gaan zo plagen van bladluis tegen.

Solitaire bijen - wilde bijen

Solitaire bijen hebben geen volk te verdedigen, zijn daarom niet agressief en steken ons niet! Bovendien hebben alleen de vrouwtjesbijen een angel. Deze is zo klein dat ze ons er niet eens echt mee kunnen steken.

In ons land komen ongeveer 300 soorten solitaire bijen voor. Omdat ze in tegenstelling tot honingbijen uitsluitend in de vrije natuur voorkomen worden ze ook wel "wilde" bijen genoemd.

Cyclus

De moederbij zoekt in haar eentje een nestplaats. Afhankelijk van de soort graaft ze een gang in de grond of zoekt ze een gangetje in hout of steen, zoals in dit hotel. Daarna gaat ze op zoek naar stuifmeel als voedsel voor haar broed. Omdat veel soorten afhankelijk zijn van bepaalde inheemse planten, is de idylle ingezaaid met een speciaal bloemenmengsel.

Als de bij genoeg stuifmeel heeft verzameld legt ze een eitje. Dan sluit ze de cel af en begint aan de volgende. De larve die uit het ei komt heeft aan het stuifmeel genoeg voedsel om te verpoppen. Uit de pop verschijnt later de volwassen bij.

Bijenlandschap

Met deze bijen- en vlinderidylle zorgt de gemeente Zoeterwoude voor een bouwsteen in het bijenlandschap in het Land van Wijk en Wouden. Burgers, boeren, imkers, overheden, bedrijfsleven, wetenschap en terreinbeheerders werken samen in de Groene Cirkel Bijenlandschap aan een bloemrijk netwerk voor bijen, zweefvliegen en vlinders.

De idylle is mede mogelijk gemaakt via het programma Bijen in de Buurt van Fonds 1818, dat ondersteund wordt door Provincie Zuid-Holland.

www.bijenlandschap.nl
www.groenecirkels.nl
www.zoeterwoude.nl

Fonds 1818

D. Procesmanagement, communicatie en verdere organisatie van de Groene Cirkel Bijenlandschap

D1 Jaarlijkse bijeenkomsten Startbijeenkomst 2015 en grote bijeenkomst 2016

Op 29 april 2015 heeft bij Naturalis de startbijeenkomst van De Groene Cirkel Bijenlandschap plaatsgevonden. Bekijk de startbijeenkomst via [deze link](#). Er waren 110 aanwezigen van heel divers pluimage.

Persbericht

30 april 2015

Bloemen, Bijen en Biodiversiteit Groene Cirkel Bijenlandschap gestart

“Minder dan tien procent bijensterfte, dat is wat we willen bereiken. Versterken van biodiversiteit is in belang van iedereen. Door zogenaamde Bijenlandschappen aan te leggen, willen we daar aan bijdragen.” Dit zei Laila Driessen, voorzitter van de Groene Cirkel Bijenlandschap bij de start op 29 april in Naturalis. Op deze bijeenkomst spraken gemeenten, ondernemers, imkers, agrariërs, maatschappelijke organisaties en terreinbeheerders met elkaar over de aanpak.

In 2016 vond de bijeenkomst plaats op 29 maart, ook bij Naturalis. Dit was tevens de start van de publiekscampagne, zie verderop in dit verslag. Er waren 160 deelnemers. De visie Bijenlandschap werd daar ondertekend door de 22 partners van de Groene Cirkel Bijenlandschap.

D2 Communicatie

In 2015 is er een website voor Bijen in de Buurt gemaakt, en was de website [Groene Cirkels.nl](http://GroeneCirkels.nl) de gastheer voor het Bijenlandschap. Deze plek was echter niet zo geschikt voor een publiekswaarsite. Naturalis heeft toen aangeboden pagina's beschikbaar te stellen, en begin 2016 was de Bijenlandschap via Naturalis klaar. Begin 2016 is er ook externe financiering gevonden voor een Campagne Bijenlandschap (zie verderop). Vanuit die financiering is de definitieve publiekswaarsite www.bijenlandschap.nl medio 2016 tot stand gekomen, met bijbehorende vormgeving, boodschap, logo en slogans.

Er is in 2015 een digitale nieuwsbrief ontwikkeld voor het Bijenlandschap en Bijen in de Buurt gemeenschappelijk. De nieuwsbrief werd verstuurd vanuit Fonds 1818. [Hier](#) vindt u de tweede nieuwsbrief, van december 2015. U kunt het hele archief hier vinden:

<http://us13.campaign-archive2.com/home/?u=4b95d78447e24a4953ce9549c&id=4f754ecc59>

Halverwege 2016 is de verzending van de nieuwsbrief overgegaan naar de nieuwe website www.bijenlandschap.nl. De nieuwsbrief wordt aan het netwerk van Groene Cirkel Bijenlandschap gezonden, en aan de deelnemers aan Bijen in de Buurt, in het totaal aan ongeveer 2000 adressen.

In 2015 zijn twee nieuwsbrieven verstuurd, in 2016 acht, en in de eerste drie maanden van 2017 één.

Er is in allerlei regionale kranten, huis-aan-huisbladen en gemeentepagina's, in digitale nieuwsbrieven, op websites en op facebookpagina's aandacht geweest voor het Bijenlandschap. Er heeft ook een stukje bestaan in het Entomologisch tijdschrift.

D3 Netwerkontwikkeling en landelijke navolging

Het sociale netwerk

Het adressenbestand, het bijennetwerk, is in 2015 van ongeveer 90 gegroeid naar ca. 500 contacten. Ook nieuwe groepen, zoals tuincentra, boom – en bollenkwekers, hoveniers en tuinverenigingen zijn tot het netwerk toegetreden. Daarnaast heeft een groot aantal scholen en inwoners uit de regio actief meegewerkt aan het bijenlandschap door deel te nemen aan het programma Bijen in de Buurt. De nieuwsbrief wordt aan ca. 2000 adressen verstuurd. Het netwerk van Groenbeheerders is gegroeid van 30 in het voorjaar 2015 naar ca. 85 aan het einde van de projectperiode.

Het groene netwerk

Ook de regio groeit. Na de kernregio Leiden, Leiderdorp, Alphen, Leiden, Zoeterwoude en Zoetermeer, gaan ook de regio Duin Horst Weide, Leidse Ommelanden en Bollenstreek steeds meer aanhaken. De programmamanager probeert hen erbij te betrekken door presentaties te geven op regionale overleggen en themabijeenkomsten. Er is veel kennis ontwikkeld, en via vervolgprojecten zijn er veel mogelijkheden voor hen om gebruik van te kunnen maken.

- Zo is er het trainingsmateriaal en het netwerk voor groenbeheerders, de website, en allerhande communicatieprojecten en communicatiemateriaal waarvan gebruik kan worden gemaakt.
- Er is een vervolgproject van Fonds 1818 en Provincie Zuid-Holland voor het ontwikkelen van Bijenidylles
- Via het vervolgproject van Groene Cirkel Bijenlandschap 2017 is er weer een Helpdesk Bijenlandschap gekomen

De aanvragen bij de helpdesk voor de Klinkenbergerplas in Oegstgeest, voor de spoordijk Leiden-Bodengraven van PoRail en de vraag van Duin Horst Weide voor een verbinding van de duinen naar het veenweidegebied zijn hier een direct gevolg van.

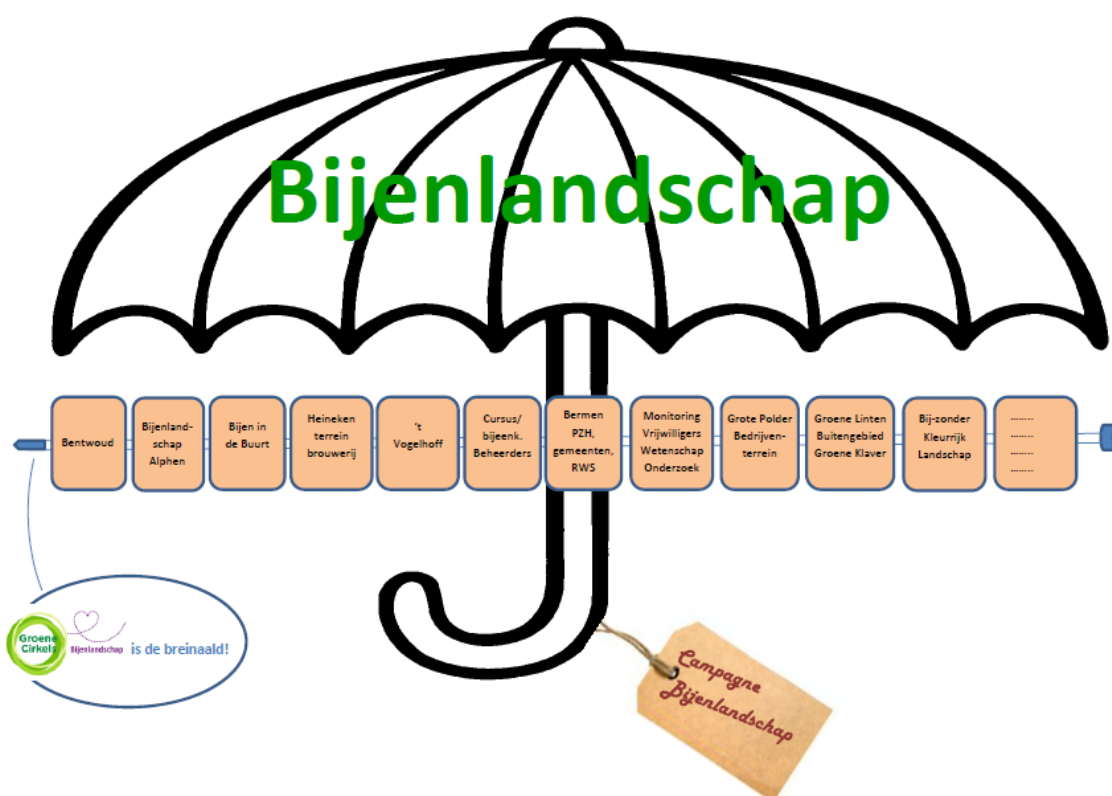
Het Bijenlandschap verspreidt zich als een olievlek en vindt ook landelijk navolging. Via diverse themabijeenkomsten en netwerken dus, maar ook via de landelijke projecten die gehonoreerd zijn via de PostCodeLoterij (PCL). Deze zijn gericht op beheer en draagvlak (aanvraag van Natuur & Milieu en IVN) en op inrichting (aanvraag Landschappen en Naturalis). GC Bijenlandschap is een kleine partner binnen deze projecten en stelt alle ervaring en ontwikkelde kennis en materialen beschikbaar. Zo wordt het succes van GC Bijenlandschap uitgedragen naar andere regio's. Naturalis zal binnen deze PCL-projecten zowel de wetenschappelijke onderbouwing voor bijenactiviteiten in Nederland verzorgen als ook het citizen science project Bijenradar verder ontwikkelen en uitbouwen met educatieve activiteiten. Het Groene Hart zal hierbij een centrale rol spelen.

D4 Opzetten Campagne Bijenlandschap 2016 i.s.m. gemeente Leiden en Groene Klaver

In 2015 wordt in de regio door steeds meer partijen aan het Bijenlandschap gewerkt. De projecten richten zich ook steeds meer op 'meedoen' van de inwoner. Doordat inwoners via verschillende projecten benaderd gingen worden, drong de noodzaak zich aan om samen te werken in de communicatie, met een soort soort overkoepelende communicatie. De burger en andere doelgroepen moeten zien dat er samenhang bestaat, en dat er gewerkt wordt aan hetzelfde doel. Een paraplu campagne, waarin de verschillende partijen elkaar versterken, naar elkaar verwijzen, en waarin tegelijkertijd iedereen zijn eigen communicatie moet kunnen doen vanuit zijn eigen afzender.

Er is een campagneteam opgericht, waarvan wethouder Ton de Gans van de gemeente Zoeterwoude bestuurlijk ambassadeur en voorzitter is. De programmamanager heeft samen met het campagneteam een opzet voor de campagne 2016 gemaakt. Financiering is gevonden vanuit de Leidse Ommelanden, via het project Groene Linten over Boerenland.

Het campagneteam is in 2015 drie keer bij elkaar geweest, in 2016 vijf keer en in het eerste kwartaal van 2017 één keer.

De campagne is meteen in het voorjaar van 2016 van start gegaan. In eerste instantie met een beperkte website via een aantal pagina's op de site van Naturalis, en met een Activiteitenagenda via de website van Groene Cirkels. Die situatie was natuurlijk niet ideaal. Medio 2016 is een eigen publiekswaatsite van start gegaan, met een eigen huisstijl, www.bijenlandschap.nl.

De nieuwe huisstijl

Logo

Boodschap

Onderdelen Campagne 2016

- Een publiekswebsite met een nieuwe huisstijl en boodschap
- Een [Agenda Bijenlandschap](#) met de bijen-gerelateerde activiteiten in de regio
- Een Nieuws-pagina
- Een [artikelenserie](#) in de huis-aan-huisbladen, in samenwerking met de deelnemende gemeenten (12 artikelen)
- Nieuwsbrieven
- Een [Toolkit](#) met allerlei informatie voor communicatie over bijen en het Bijenlandschap, met ook een artikelenreeks voor gemeentelijke communicatie
- Een fotowedstrijd in het voorjaar

Via persberichten, berichten op Facebook, website en in digitale nieuwsbrieven, berichten in de krant en een campagne met posters in het buitengebied (zie foto) werd promotie gemaakt voor de wedstrijd. Er waren 240 inzendingen. In drie categorieën vielen prijzen te verdienen:

- o Foto's van bijen en hommels
- o Foto's van bloemrijk landschap waar je van kunt genieten
- o Bijenfoto's van kinderen (zie de winnende foto hieronder).

- Een MUPI-campagne in het najaar:
Drie verschillende posters met 'Zonder bij geen aardbei', 'Zonder bij geen pompoen' en 'Zonder bij geen koffie', met de oproep: plant bollen. Deze posters in de openbare ruimte werden begeleid door een pagina in de huis-aan-huisbladen met allerlei informatie over bijen, o.a. waarom moeten we de bijen helen, waarom gaat het niet goed met de wilde bijen en hommels, hoe kun je ze helpen, wat kun je doen in de winter.

Help de bij!

Zonder bij

Bijna de helft van de bijen wordt met uitsterven bedreigd. Onze hele voedselketen loopt hierdoor gevaar, want zonder bij is er geen bestuiving. Gelukkig is het nog niet te laat en kan het tij nog worden gekeerd. De Groene Cirkel Bijenlandschap voert daarom in onze regio een grote campagne met de boodschap: Zonder bij geen aardbei. Kom in actie! Jij maakt het Bijenlandschap.

De gemeente Leiden legt in de stad en in het buitengebied een netwerk van bloemrijke linten aan, samen met regio gemeenten, Provincie, bedrijven als Heineken en Akzo Nobel, Rijswaterstaat, Hoogheemraadschap, Naturalis, boeren en imkers. Steeds meer inwoners doen mee. Dat is makkelijk en leuk. Niet alleen omdat

de stad mooier wordt door meer bloemen, ook omdat het die gratts zwegende bijen helpt, die zijn enorme bijdrage leveren aan ons bestaan.

Wist je dat de economische waarde van bijen in Nederland wordt geschat op €700 miljoen per jaar? En wereldwijd €163 miljard?

geen aardbei

Omslag van bollensector nodig

Tienduizenden bloembollen uitgedeel

Van: Hanneke Korthof, Yvonne Endhoven, Christa de Boer

Als onderdeel van de actie 'tijen in de buurt' van Fonds 1818 zijn deze maand in Leiden en omstreken weer vijftigduizend bloembollen uitgedeeld aan particulieren, buurtinitiatieven en

Kindertuinen. Kinderboerderij Merenwijk kan zo een bollentuin aanleggen, en in het singelpark worden deze maand tienduizenden bollen geplant. Wijkvereniging Mondijksbuurt ontving voor wijkbewoners en buurttuin 2000 biologische bollen, waaronder christa de boer: 'Het is fijn dat we in onze wijk kunnen bijdragen aan het bijenlandschap. De rol van de bij is zo belangrijk.'

Nog slechts 1 op de 1000 bloembollen biologisch

Yvonne Endhoven van bollenleverancier 1818-imkers en Hanneke Korthof van bijen in de buurt reikten de biologische bollen uit. Endhoven: 'Helaas komt maar 1 op de 1000 bloembollen in Nederland uit biologische teelt. De bloembollenindustrie is nog een van de sectoren waarin de meeste bestrijdingsmiddelen worden gebruikt: zeer schadelijk dus voor bijen en andere bestuivers. Bijen kunnen er ademhalingsmoeilijkheden door krijgen of verdwalen omdat ze hun oriëntatie verliezen door het gif in stuifmeel en nectar.'

Boomhommel

De Leidse hommel

De boomhommel is de adoptiebij van de gemeente Leiden. Aan het eind van de zomer vliegen de hommels druk rond. Hun koninginnen zoeken toen al een plek om te overwinteren. Tijdens het broeden in het voorjaar, om haar volk te stichten, verbruikt de bijenkoningin per dag haar eigen gewicht in voedsel. Daarvoor moest ze 6000 bloemen at.

De boomhommel nestelt graag in boomholtes, maar ook in - niet schoongemaakte - vogelhuisjes of holtes in de muur. In het najaar sterven de werkers en mannetjes, en zoeken de koninginnen vorstvrije piepjes om te overwinteren.

De boomhommel helpen?

Laat de bladeren in je tuin liggen, laat de uitgebloeide stengels staan of hang een insectenhotel op.

omslag van de bloembollensector naar bijvriendelijke bollen is noodzakelijk, waarschuwt Yvonne Endhoven. Ze hoort vaak zeggen 'Maar alle bloembollen zijn toch biologisch?' Dat is niet zo. 'Mensen bedoelen dan dat bollen uit de grond komen. Dat er zoveel gif gebruikt wordt, is helemaal niet bekend, ook niet dat dit in bodem en water komt, via lucht onze longen bereikt, en dat schoolkinderen naast bollenvelden ziek worden. We kunnen hier allemaal zelf iets aan verbeteren: goede bollen planten; biologische bloembollen kosten maar ietsje meer, het is zo gedaan en je zorgt er zo voor dat er meer bijen komen.'

Voor verkoopadressen van giftvrije planten, bollen of zaad: [Kijk op www.bijenlandschap.nl](http://Kijk.op.www.bijenlandschap.nl).

Heineken, de Provincie Zuid-Holland, Alterra en vele andere partners maken het Bijenlandschap.

Dit kun je zelf doen:

- Zet zoveel mogelijk planten in tuin of op balkon die bijen aantrekken, zorg tot het late najaar voor bloemen.
- Het is nu het juiste seizoen om bijvriendelijke bollen te planten, voor voedsel in het vroege voorjaar, zoals: krokussen, sneeuwklokjes, anemonen, druifjes en sienvul.

- Zeventig procent van de bijen nestelt in de grond. Maak voor de winter tuinaarde wat losser, oof afvalbladeren niet in de groenbak, maar schep ze luchtig door de aarde; goed ook voor de tuin zelf.
- Kijk nog eens kritisch naar je tuin en doe mee met de actie 'steenbreuk': haal een tegel uit je (gevel)tuin en plant een bijvriendelijke bol of plant erin. Misschien kun je nog wat meer tegels weghalen?

- sommige bijensoorten overwinteren in uitgebloeide bloemstengels, snoei niet nu, maar pas in het voorjaar. Haal uitgebloeide stengels dan ook pas weg. Dat beschermt planten tegelijk tegen vorst.
- Pesticiden zijn funest voor bijen. Vraag naar biologisch gekweekte bloembollen, zaden en planten. Hoe meer vraag, hoe groter het aanbod.

Meer informatie: www.bijenlandschap.nl

De Groene Cirkel Bijenlandschap: Visie

“In de Groene Cirkel Bijenlandschap werken wetenschap, overheden, bedrijfsleven, beheerders van gebieden en maatschappelijke organisaties samen met boeren, imkers en burgers om de wintersterfte van de Honingbij en achteruitgang van Hommel en Wilde Bij terug te dringen door meer voedsel en nestgelegenheid te bieden, het landschap aantrekkelijker te maken, kleur te geven en behoedzaam om te gaan met chemische middelen.”

De ambitie: We mobiliseren een binnen Nederland uniek brede samenwerking en werken aan een regionaal netwerk met bloemrijke tuinen, erven, parken, bermen, bedrijfsterreinen, recreatie- en natuurgebieden en nestgelegenheid voor bestuivende insecten. Een netwerk dat ook honing oplevert en er mooi uit ziet. Wij zorgen ervoor dat in het gebied Alphen – Zoetermeer – Leiden de wintersterfte onder Honingbijen onder de 10% komt te liggen. Hiermee willen we de bestuiving van landbouwgewassen en van wilde planten in de regio voor de toekomst veiligstellen. Zo wordt met iedereen gewerkt aan de versterking van de natuurlijke hulpbronnen in de regio.

Waarom een bijenlandschap? De laatste jaren is er een moeilijk te verklaren hoge wintersterfte onder de Honingbij opgetreden. Ook wilde bijen en hommels zijn in sommige delen van ons gebied nauwelijks meer te vinden. Dat komt doordat nectar- en stuifmeelrijke planten en bloemen zijn verdwenen, doordat het voor bijen en hommels steeds moeilijker wordt een geschikte nestplaats te vinden, en door het gebruik van bestrijdingsmiddelen. Wij vinden het van groot belang het tij te keren.

Omdat het nodig is voor bestuiving, nu en in de toekomst: Voor een goede en betrouwbare bestuiving (in landbouw- en natuurgebieden, parken en tuinen) is een diversiteit aan bestuivende insecten belangrijk. In Nederland zijn zo’n 350 verschillende wilde bestuivende insectensoorten. Door variatie in bloemvormen, kelkdiepte en bloeiseizoenen zijn er gespecialiseerde insecten nodig, aangepast op bloeivorm en het bloeiseizoen. Ook moet bestuiving plaats kunnen vinden onder verschillende omstandigheden: bij goed en slecht weer, in vroege en late voorjaren. Diversiteit aan bijen, hommels en zweefvliegen, geeft zekerheid voor bestuiving door de jaren heen.

Omdat het mooi is: Bloemrijke bermen en graslandjes, hagen en bomen zijn voedselbron voor bestuivende insecten. Ze geven kleur en geur aan de omgeving waarin we leven. Door stad en platteland bloemrijker te maken, wordt onze leefomgeving kleurrijker, mooier en interessanter: naast bestuivende insecten zullen er ook vlinders en vogels vaker te zien en te horen zijn.

Om honing te kunnen blijven oogsten: Iedereen kent de honingbij als producent van honing. En veel mensen zijn bezorgd over de achteruitgang van de honingbij. Door een bijvriendelijk landschap te ontwikkelen dragen we een steentje bij aan de overleving van ook de honingbijen, en kunnen we blijven genieten van honing uit eigen streek.

Omdat we er wat aan kunnen doen! Het is niet moeilijk iets voor bestuivers doen. Elke burger, organisatie of bedrijf, die een tuin, een park of een stuk natuur bezit of beheert kan een bijdrage leveren. Het gazon bloemrijk inzaaien helpt al. Echt zoden aan de dijk zet het wanneer wordt samengewerkt door meerdere partijen die hun tuinen of bedrijfsterreinen bijvriendelijker maken. Door samenwerking kan op landschapsniveau een robuust regionaal netwerk voor bijen, hommels en zweefvliegen ontstaan, waarin de bestuiving, productie van honing en beleving verzekerd zijn.

Groene Cirkels

Het initiatief Groene Cirkels, gevormd door multinational HEINEKEN, provincie Zuid-Holland en kennispartner Alterra Wageningen UR, staat voor een klimaatneutrale HEINEKEN brouwerij, een duurzame economie én een aangename leefomgeving in de regio Zoeterwoude. Dat doet zij door de natuur als uitgangspunt te nemen en programma's te realiseren rond de onderwerpen energie, water, grondstoffen, mobiliteit en leefomgeving.

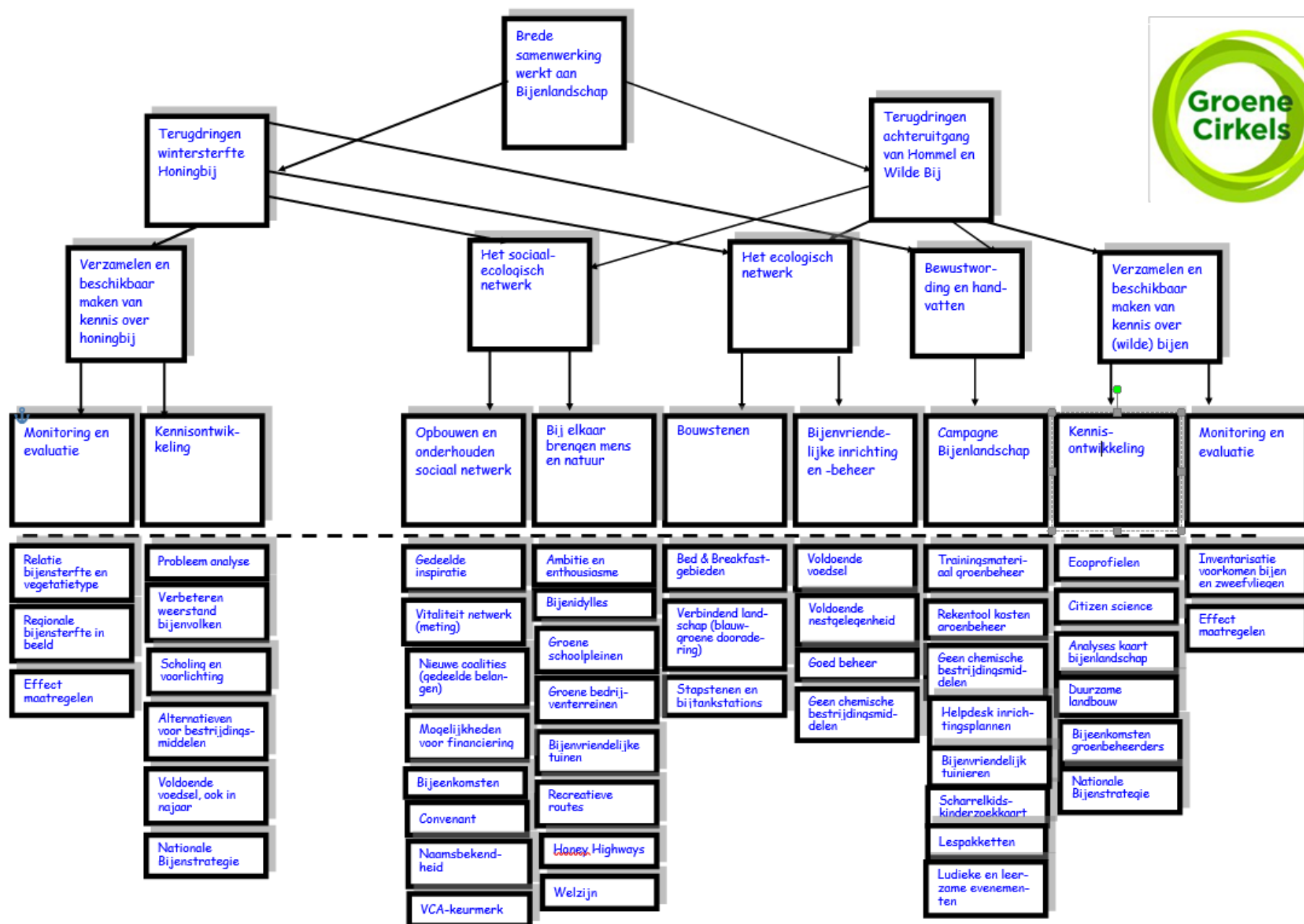
Groene Cirkels dient als een platform voor bedrijven, ondernemers en kennisinstellingen in de regio. Door het verbinden van partijen worden er unieke projecten van wereldklasse ontwikkeld. Naturalis en Hoogheemraadschap van Rijnland zijn sinds kort tot de Groene Cirkels toegetreden.

Groene Cirkel Bijenlandschap

We werken aan een voor Nederland nieuwe vorm van samenwerken waar overheid, bedrijfsleven, maatschappelijk middenveld en wetenschap met burger en terreinbeheerder gezamenlijk verantwoordelijkheid nemen. De basis van de samenwerking is een gemeenschappelijk besef dat er iets moet gebeuren en het probleem van de bijensterfte en het verdwijnen van bestuivers alleen gezamenlijk aan kan worden gepakt. Toegetreden zijn : de gemeenten van de regio, provincie Zuid-Holland, Hoogheem-raadschap Rijnland en Rijkswaterstaat; namens het bedrijfsleven Heineken en Akzo Nobel; vanuit de wetenschap Alterra, Naturalis en de Stichting EIS; de imkervereniging Leiden en omstreken, het IVN, de ANV de Groene Klaver, het Zuid-Hollands Landschap en vanuit het maatschappelijk nut Fonds 1818.

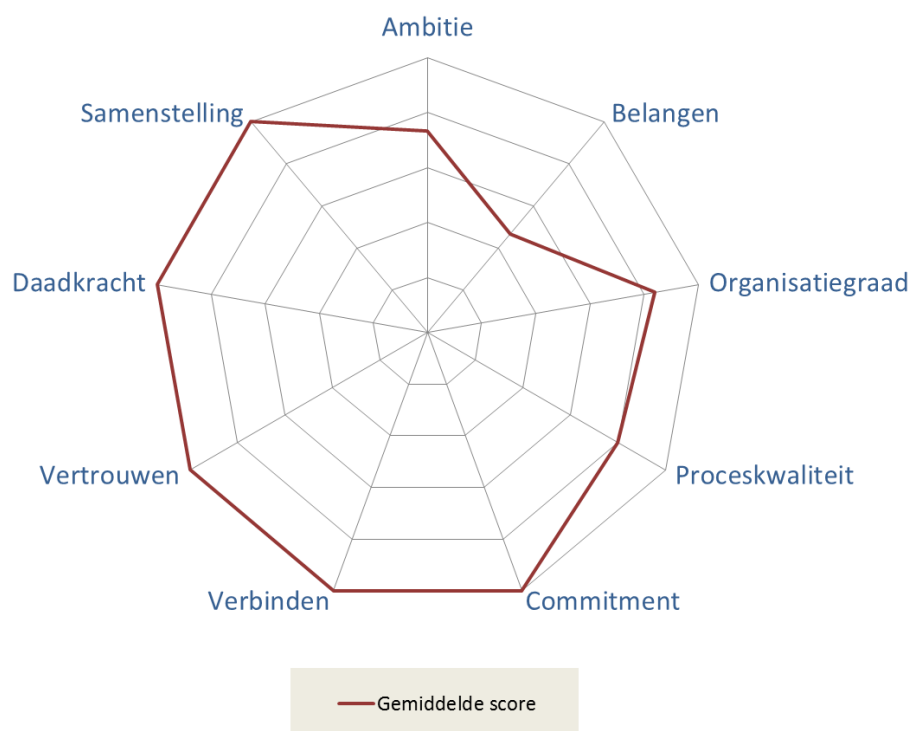
Groene Cirkels: <http://www.groenecirkels.nl/nl/groenecirkels.htm>

Bijlage 3 – Resultaten Netwerkvitaliteitsmeter Serious Game

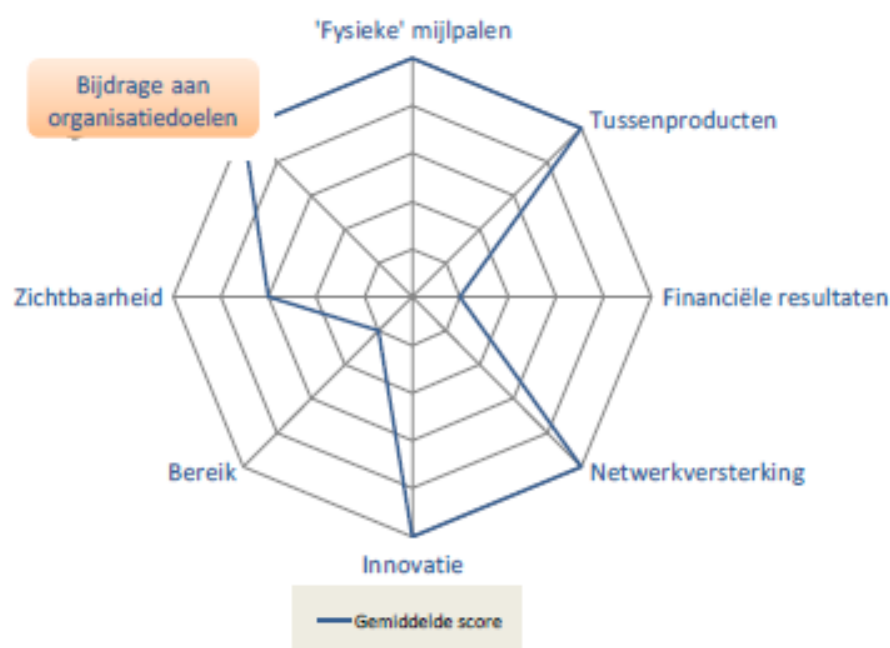
Voortgang op de netwerksamenwerking

Mate waarin de succesindicatoren aanwezig zijn volgens deelnemers

Voortgang ten aanzien van de netwerkopbrengsten

Mate waarin opbrengsten zijn gerealiseerd volgens deelnemers

Wat opvalt is dat de succes- en resultaatsindicatoren in de GC Bijenlandschap in hoge mate aanwezig zijn, wat duidt op een hoge vitaliteit. De meeste stellingen (40 van de 50!) scoren eens. De stellingen onder belangen, financiële resultaten en bereik vormen (ook volgens de deelnemers) aanknopingspunten voor verbetering. Ook de concreetheid van de doelen (onder de succesfactor ambitie) is een aandachtspunt.